

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2003. gada 27. jūnijā

lietā nr. 2003-03-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Ilze Skultāne, Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Andrejs Lepse un Anita Ušacka

pēc Romualda Dobrovoļska, Māra Sarāna un Sergeja Čerņikova konstitucionālajām sūdzībām,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2003. gada 3. jūnija tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 2002. gada 17. oktobrī Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) Latvijas Kriminālprocesa kodeksā (turpmāk – Kodekss) izdarīja grozījumus, papildinot Kodeksa 77. pantu ar septīto daļu šādā redakcijā:

„No dienas, kad lieta saņemta tiesā, līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai pirmās instances tiesā drošības līdzekļa – apcietinājuma termiņš apcietinātajai personai nedrīkst būt ilgāks par vienu gadu un sešiem mēnešiem. Pēc tā izbeigšanās drošības līdzeklis – apcietinājums jāatceļ un apcietinātā persona nekavējoties jāatbrīvo no apcietinājuma. Izņēmuma gadījumos krimināllietās

par sevišķi smagiem noziegumiem, ja tie saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, drošības līdzekļa – apcietinājuma termiņu virs viena gada un sešiem mēnešiem var pagarināt Augstākās tiesas Senāts.”

Šī tiesību norma stājās spēkā 2002. gada 1. novembrī.

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzēji – Romualds Dobrovoļskis, Māris Sarāns un Sergejs Čerņikovs (turpmāk – iesniedzēji) apstrīd Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma (turpmāk – apstrīdētā norma) atbilstību Satversmes 92. pantam.

Iesniedzēji norāda, ka apstrīdētā norma ierobežo viņu tiesības uz taisnīgu tiesu vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā pārkāpj nevainīguma prezumpciju, jo apstrīdētajā normā ietvertais vienīgais nosacījums apcietinājuma termiņa pagarināšanai ir noziedzīga nodarījuma smagums. Saskaņā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 5. panta trešo daļu tiesām, analizējot visus apstākļus apcietinājuma noteikšanai, jāvadās no nevainīguma prezumpcijas. Otrkārt, apstrīdētā norma ierobežo iesniedzēju tiesības uz taisnīgu tiesu, jo apcietinājuma termiņa pagarināšanu Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senātam (turpmāk – Senāts) lūdz tiesnesis, kura lietvedībā atrodas krimināllieta. Treškārt, apstrīdētā norma neparedz iespēju pārsūdzēt Senāta lēmumu par drošības līdzekļa – apcietinājuma termiņa pagarināšanu. Iesniedzēji uzskata, ka taisnīga tiesa ietver iespēju pārsūdzēt pirmās instances tiesas nolēmumu vismaz vēl vienā tiesu instancē. Ceturtkārt, nav nodrošinātas procesa dalībnieka – tiesājamā tiesības izteikt viedokli par apcietinājuma termiņa pagarināšanu.

3. Atbildes rakstā Saeima nepiekrīt iesniedzēju viedoklim, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92. pantam. Līdz 2002. gada 1. novembrim Kodeksa normas tikai pirmstiesas izmeklēšanas laikā paredzēja noteiktus apcietinājuma termiņus, bet pēc krimināllietas nodošanas tiesai apcietinājuma ilgums netika ierobežots. Tāpēc, papildinot Kodeksa 77. pantu ar septīto daļu,

likumdevēja mērķis bija uzlabot apsūdzēto un tiesājamo stāvokli, nevis noteikt viņiem papildu ierobežojumus.

Saeima norāda, ka saskaņā ar nevainīguma prezumpciju tiesājamajam nav jāpierāda savs nevainīgums, jo pierādīšanas pienākums ir apsūdzētājam. Visas šaubas par tiesājamā vainu tiesai jāvērtē par labu tiesājamajam. Tomēr no nevainīguma prezumpcijas principa neizriet, ka tiesājamajam nevarētu piemērot apcietinājumu, jo apcietinājums ir nevis sods, bet gan līdzeklis tiesvedības nodrošināšanai. Lai aizsargātu demokrātisko valsts iekārtu un citu personu tiesības, attiecībā uz nevainīgām personām līdz to vainas pierādīšanai ir pieļaujami ierobežojumi, kas nepieciešami kriminālprocesuālo darbību veikšanai (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedumu lietā nr. 2002-04-03*). Par šādu ierobežojumu ir uzskatāms drošības līdzeklis – apcietinājums.

Saeima nepiekrīt iesniedzēju viedoklim, ka nevainīguma prezumpcija tiek pārkāpta tad, ja tiesnesis, kura lietvedībā atrodas lieta, pieprasa apcietinājuma termiņa pagarināšanu. Tiesnesis, neizlemjot jautājumu par personas vainu noziedzīgā nodarījumā, ir tiesīgs pieņemt lēmumu par drošības līdzekļa piemērošanu, grozīšanu vai tā termiņa pagarināšanu. Saeima uzskata, ka šāda lēmuma pieņemšana nav saistāma ar liecinieku nopratināšanu, kā arī nav nepieciešams uzklaut tiesājamā vai viņa pārstāvja viedokli.

Saeima norāda, ka Satversmes 92. pants neparedz tiesības ikvienu tiesas nolēmumu pārsūdzēt augstākas instances tiesā. Arī Konvencijas 6. pants neuzliek valstīm pienākumu visos gadījumos ieviest apelācijas tiesu sistēmu. Līdz ar to valsts pati var noteikt pārsūdzības principa apjomu saskaņā ar savu tiesību sistēmu. Ieviešot apelācijas tiesu sistēmu, valsts savā nacionālajā likumā var noteikt to lietu kategorijas, kurām pārsūdzība apelācijas instancē nav paredzēta. Arī Konvencijas 7. protokola 2. pants paredz personai tiesības pārsūdzēt tiesas spriedumu, nevis lēmumu, kas pieņemts iztiesāšanas gaitā līdz sprieduma pasludināšanai.

Saeima uzsver, ka likumdevējs, papildinot Kodeksa 77. pantu ar septīto daļu, noteica: lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu virs viena gada

un sešiem mēnešiem pieņem Senāts. Šī norma neparedz tiesības pārsūdzēt Senāta lēmumu. Tomēr tas neliedz tiesājamajam tiesības turpmākajā lietas iztiesāšanas gaitā iesniegt tiesai jaunus lūgumus par drošības līdzekļa atcelšanu vai grozīšanu.

4. Atbildot uz Satversmes tiesas vēstuli, Saeima papildus norāda, ka personām, kuras apsūdzētas un nodotas tiesai par sevišķi smagu noziegumu izdarīšanu, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, apstrīdētā norma ļauj pretendēt uz atbrīvošanu no apcietinājuma, ja pagājis viens gads un seši mēneši un ja tiesājamais ar savu uzvedību ir apliecinājis, ka, atrodoties brīvībā, viņš neizvairīsies no tiesas, neapdraudēs vai neietekmēs krimināllietā liecinošās personas vai neizdarīs citu noziedzīgu darbību. Saeima uzsver, ka apstrīdētā norma attiecas tikai uz tajā norādītajiem izņēmuma gadījumiem un tā nepieļauj automātisku apcietinājuma termiņa pagarināšanu.

Saeima paskaidro, ka apstrīdētā norma pieņemta, ievērojot tiesu pārslodzi, kuras dēļ pagarinājies lietu izskatīšanas laiks, kā arī objektīvus apstākļus, kad tiesai nav iespējams iztiesāt lietu viena gada un sešu mēnešu laikā. Ja likumdevējs nebūtu pieņēmis apstrīdēto normu, pieļaujama varbūtība, ka tiesājamais apzināti vilcinātu tiesas procesu un sagaidītu atbrīvošanu no apcietinājuma. Tomēr, ja no apcietinājuma tiktu atbrīvoti visi, kas apsūdzēti par sevišķi smagiem un vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, bez viņu personības izvērtējuma, varētu tikt apdraudēta gan konkrētā lietā liecinošo personu, gan sabiedrības drošība. Tā kā apstrīdētā norma ir piemērojama tikai izņēmuma gadījumos, kad nepieciešams kvalitatīvs tiesājamā personības izvērtējums, likumdevējs tiesības pieņemt lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu ir uzticējis Senātam.

Saeima norāda, ka likumdevējs, pieņemot apstrīdēto normu, ir izskatījis jautājumu arī par maksimālo apcietinājuma termiņu lietas iztiesāšanas stadijā. Tomēr likumdevējs secināja, ka katrai lietai ir nepieciešama individuāla pieeja un līdz ar to arī apcietinājuma termiņa pagarinājums var būt atšķirīgs. Paredzot likumā apcietinājuma maksimālo termiņu, varētu panākt pretēju efektu – nevis

uzlabot tiesas organizatoriskos pasākumus, lai iespējami īsā laikā pabeigtu lietas iztiesāšanu, bet pieļaut vilcināšanos procesuālo normu noteikto termiņu ietvaros.

5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta priekšsēdētājs Pāvels Gruziņš, atbildot uz Satversmes tiesas uzdoto jautājumu, norāda, ka apcietinājums kā cilvēktiesības visvairāk ierobežojošais drošības līdzeklis tiek piemērots tām personām, kuras tur aizdomās par iespējamo izvairīšanos no izmeklēšanas vai šķēršļu likšanu tiesvedībai. Šāds drošības līdzeklis nepieciešams, lai nodrošinātu tiesvedību saprātīgos termiņos.

P. Gruziņš arī paskaidro, ka likums nenoteic, ko saprast ar apstrīdētajā normā ietverto jēdzienu „izņēmuma gadījumi”. Senāta praksē kopš 2002. gada 1. novembra jēdziens „izņēmuma gadījumi” ir attiecināts uz vardarbības vai vardarbības piedraudējuma raksturu, cietušo skaitu, noziedzīgo nodarījumu epizožu daudzumu, nozieguma recidīvu, tiesājamā nenoteikto dzīvesvietu, kā arī agrākajām, bet nedzēstajām sodāmībām. Apcietinājuma kā drošības līdzekļa izvēle balstās uz personības izpēti katrā konkrētā gadījumā.

Pēc Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta tiesnešu domām, apstrīdētā norma uzlabo tiesājamo stāvokli, nevis to pasliktina.

6. Latvijas Kriminālprocesa likuma projekta izstrādes darba grupas vadītājs Gunārs Kūtris norāda, ka apstrīdētā norma nav pretrunā ar Satversmes 92. pantu, kā arī starptautiskajām tiesību normām. Konstitucionālajās sūdzībās minētie iesniedzēju argumenti radušies, neprecīzi tulkojot likumu. Viņš paskaidro, ka Konvencijas 5. panta trešā daļa un 6. panta pirmā daļa paredz aizturētās, apcietinātās vai apsūdzētās personas lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. Taču nevienā normatīvajā aktā nav skaidrots „saprātīga termiņa” jēdziens, jo tas ir vērtējams katrā konkrētā lietā atsevišķi

atkarībā no noziedzīgā nodarījuma rakstura un aizdomās turētā personiskajām īpašībām.

G. Kūtris paskaidro, ka Latvijā vēsturiski ir izveidojusies kārtība, kas paredz, ka likumā tomēr ir noteikts maksimāli pieļaujama apcietinājuma termiņš. Līdz 2002. gada 1. novembrim Kodeksa 77. pants paredzēja maksimālo apcietinājuma termiņu lietas pirmstiesas izmeklēšanas stadijā. Palielinoties tiesu noslogojumam, pēdējos gados Latvijā ir būtiski palielinājies arī lietu izskatīšanas laiks. Lai novērstu apcietināto personu ilgstošu atrašanos apcietinājumā un nodrošinātu šo krimināllietu izskatīšanu saprātīgos termiņos, likumdevējs noteica ierobežojošu normu arī attiecībā uz apcietinājuma termiņu lietas iztiesāšanas stadijā. Tomēr likumdevējs ir paredzējis iespēju izņēmuma gadījumos apcietinājuma termiņu pagarināt, ja dažādu iemeslu dēļ (piemēram, sarežģīta noziedzīga nodarījuma shēma, daudz epizožu, liela apsūdzēto grupa, tīša procesa vilcināšana u.c.) ir nepieciešams ilgāks laiks lietas iztiesāšanai un nav zuduši iemesli tiesājamā turēšanai apcietinājumā. Lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu lietas iztiesāšanas stadijā ir tiesīgs pieņemt tikai Senāts.

G. Kūtris papildus paskaidro, ka apstrīdētā norma nav pretrunā arī ar nevainīguma prezumpciju, jo tiesnesis, lemjot par drošības līdzekļa piemērošanu vai tā termiņa pagarināšanu, nelemj par personas vainu noziedzīgā nodarījumā. Tomēr katrā konkrētā lietā jābūt savāktiem tādiem pierādījumiem, kas tiesnesi pārliecinātu pieņemt lēmumu par apcietinājuma piemērošanu, proti, ka konkrētā persona ir iespējamā vainīgā.

G. Kūtris arī norāda, ka Latvijā noziedzīga nodarījuma smagums ir tikai viens no kritērijiem, kas ietekmē drošības līdzekļa izvēli. Arī Senāts ikreiz no jauna vērtē apstākļus apcietinājuma termiņa pagarināšanai. Vienlaikus tā ir Augstākās tiesas īstenota kontrole pār zemāko tiesu darbību, kad, neiejaucoties konkrētas lietas izlemšanā, tiek pārbaudīts cilvēka tiesību ierobežojuma pamatojums. Šādā veidā ir iespējams novērst gadījumus, kad persona ilgstoši atrodas apcietinājumā tiesas darba sliktas organizācijas, procesa nepamatotas vilcināšanas vai citu neattaisnojamu iemeslu dēļ.

7. Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem **pieteikuma iesniedzēji** papildus paskaidro, ka, realizējot apstrīdēto normu, netiek nodrošinātas personas tiesības uz taisnīgu un objektīvu tiesu. Viņi norāda, ka pirmstiesas izmeklēšanas laikā apcietinājums tiek piemērots, uzklausot gan prokurora, gan aizdomās turētā viedokli. Līdzīgi tiek izskatītas arī sūdzības par tiesneša darbībām. Lietas iztiesāšanas stadijā Senāts pieņem lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu pēc tās tiesas lūguma, kura izskata lietu. Šajā lūgumā apcietinājuma termiņa pagarināšanai ir norādīti iemesli, par kuriem apcietinātajam nav tiesību izteikt savu viedokli.

Pieteikuma iesniedzēji arī norāda, ka apstrīdētās normas pieņemšanas patiesais iemesls bija tiesu noslogotības fakts. Taču šāds iemesls nevar būt attaisnojums apcietinājuma termiņa pagarināšanai ne Satversmes 92. panta, ne Konvencijas 5. panta trešās daļas, ne 6. panta pirmās daļas izpratnē.

Iesniedzēji arī uzskata, ka Satversmes 92. pants ietver personas tiesības sūdzēties par tiesas neobjektivitāti tiesas procesā, tādēļ lietas iztiesāšanas stadijā apcietinājuma termiņš būtu jāpagarina kādai par Senātu zemākai tiesu instancei.

Turklāt iesniedzēji atkārtoti uzsver, ka apstrīdētā norma neatbilst nevainīguma prezumpcijas principam. Atsaucoties uz 2002. gada 28. novembra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā „*Lavents pret Latviju*”, viņi norāda, ka nacionālajām instancēm (tiesām) ir jāvadās no nevainīguma prezumpcijas principa, analizējot visus apstākļus, lai noteiktu apcietinājuma periodu vai tā pagarinājumu. Pēc zināma laika pat aizdomu pamatotība nav pietiekama, lai turpinātu turēt personu apcietinājumā.

Papildus iepriekšminētajam pieteikuma iesniedzējs M. Sarāns norāda, ka nav skaidrs, kādā veidā tiek uzlabots to apcietināto personu stāvoklis, kuras apsūdzētas sevišķi smagu noziegumu izdarīšanā, tādu noziegumu, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu. Apstrīdētā norma nenosaka maksimālo termiņu personas turēšanai apcietinājumā, tāpēc apcietinājums var ilgt pat līdz Krimināllikumā paredzētajam maksimālajam termiņam. M. Sarāns arī uzskata, ka Senātam, lai tas varētu pieņemt objektīvu lēmumu par drošības

līdzekļa termiņa pagarināšanu, vajadzētu pieprasīt no ieslodzījuma vietas apcietinātā raksturojumu.

Secinājumu daļa

1. Pieteikumos ietverts prasījums par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. pantam, tomēr no pieteikumu satura un materiāliem, ko pieteikuma iesniedzēji iesnieguši pēc iepazīšanās ar lietu, izriet, ka izvērtējama apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 92. panta pirmajam un otrajam teikumam, proti, ka „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.”

Satversmes tiesa jau vairākos spriedumos (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta spriedumu lietā nr. 2001-10-01; 2003. gada 4. februāra spriedumu lietā nr. 2002-06-01*) ir atzinusi, ka Satversmes 92. pantā minētais „taisnīgas tiesas” jēdziens ietver vairākus savstarpēji saistītus aspektus. Viens no tiem ir „taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā lieta tiek izskatīta. Šajā aspektā minētais jēdziens tulkojams sasaistē ar tiesiskas valsts principu, kas izriet no Satversmes 1. panta. Tādējādi Satversmes 92. pants prasa, lai valstī tiktu izveidota sistēma, atbilstoši kurai tiesa krimināllietas izskatītu kārtībā, kas nodrošinātu šo lietu taisnīgu un objektīvu izspriešanu.

Lai izvērtētu apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, šīs lietas ietvaros jānoskaidro, vai „taisnīgai tiesai” atbilstošs process ietver:

- 1) lietas savlaicīgu izskatīšanu tiesā;
- 2) tiesājamā tiesības izteikt tiesai savu viedokli par apcietinājuma termiņa pagarināšanu;
- 3) tiesājamā tiesības pārsūdzēt Senāta lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu.

Tulkojot Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās 92. panta pirmais teikums tulkojams pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē, kā arī jāanalizē Konvencija un tās interpretācija Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 17. janvāra spriedumu lietā nr. 2001-08-01*).

2. Pievienojoties Konvencijai, Latvija ir atzinusi sev par saistošu pienākumu nodrošināt arī apcietinātajām personām to tiesību minimumu, kuru paredz Konvencijas 5. un 6. pants, tostarp:

- 1) tiesības uz nevainīguma prezumpcijas ievērošanu;
- 2) personas tiesības uz lietas savlaicīgu (t.i., saprātīgā termiņā) izskatīšanu;
- 3) apcietinātā tiesības tikt uzklautam tiesas procesā.

Ņemot vērā Satversmes 89. pantā noteikto, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem, un atziņu, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 17. janvāra spriedumu lietā nr. 2001-08-01*), secināms, ka Satversmes 92. pants garantē Konvencijas 5. panta ceturtajā daļā, kā arī 6. panta pirmajā un otrajā daļā paredzēto tiesību minimumu.

3. Satversmes 92. panta otrais teikums noteic tiesas pienākumu ievērot nevainīguma prezumpciju. Tas nozīmē, ka tiesa un tās amatpersonas, izpildot savus pienākumus, līdz tiesas sprieduma pasludināšanai nedrīkst paust pieņēmumu, ka tiesājamā persona ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, līdzīgi kā tas būtu jādara izziņas izdarītājam vai prokuroram līdz brīdim, kad lieta tiek nodota tiesai. Tiesājamā vainas pierādīšana un konstatēšana notiek tikai tiesas sēdē, izskatot lietu pēc būtības.

Lai gan ar apcietinājumu tiek ierobežotas vienas no vissvarīgākajām cilvēktiesībām, proti, personas tiesības uz brīvību, tiesai likumā noteiktajos gadījumos ir tiesības piemērot šādu cilvēktiesību ierobežojumu. Taču, lemjot par apcietinājumu lietas iztiesāšanas stadijā, tiesai, ņemot vērā nevainīguma prezumpciju, vispirms jāizvērtē, vai pastāv pamatotas aizdomas, ka tiesājamais ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu. Turklāt gan tās tiesas secinājumiem, kuras lietvedībā atrodas krimināllieta, gan arī Senāta secinājumiem par apcietinājuma termiņa pagarināšanu jābalstās uz tiesību normām, tostarp Satversmes 92. pantu, kā arī uz objektīviem, konkrētajā lietā pastāvošiem apstākļiem. Pirmkārt, jāņem vērā, ka, turpinot turēt personu apcietinājumā ilgu laiku, aizdomām par personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu ir jābalstās uz daudz konkrētākiem apstākļiem nekā tie, kuri bija pietiekami personas aizturēšanai vai tās sākotnējai apcietināšanai. Otrkārt, tiesas uzdevums ir izvērtēt tiesājamā personību, īpaši lai noskaidrotu, vai, atrodoties brīvībā, tiesājamais netraucēs krimināllietas iztiesāšanas gaitu un neapdraudēs sabiedrības intereses, arī drošību. Treškārt, gan tās tiesas pienākums, kas izskata lietu, gan arī Senāta pienākums ir paturēt prātā, ka krimināllieta pēc būtības tiesā vēl nav izskatīta un ka jebkuras šaubas par konstatētajiem apstākļiem tulkojamas par labu tiesājamajam. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā „*Lavents pret Latviju*” ir norādījusi, ka personas turēšanas apcietinājumā attaisnojums ir izvērtējams katrā lietā, ņemot vērā tās īpašos apstākļus. Ilglaicīga personas turēšana apcietinājumā var būt attaisnota tikai gadījumos, ja ir tiešas norādes par to, ka pastāv patiesa sabiedrības interese, kas, ņemot vērā nevainīguma prezumpciju, ir svarīgāka par Konvencijas 5. pantā garantētajām personas tiesībām uz brīvību [sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 28. novembra spriedumu lietā „Lavents pret Latviju” (“Lavents v. Latvia”)*].

Tā kā apstrīdētā norma neprasa tiesājamā vainas izvērtēšanu, var piekrist Saeimas viedoklim, ka, lūdzot Senātam pagarināt apcietinājuma termiņu, ja pastāv pamatotas aizdomas par personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu un ja tiesas lūgumā nav norādīts uz apcietinātās personas vainu, tiesnesis nav pārkāpis nevainīguma prezumpciju.

Tādējādi apstrīdētā norma neliedz tiesai ievērot nevainīguma prezumpciju.

4. Lai konstatētu, vai apstrīdētā norma nekavē tiesu iztiesāt lietu saprātīgā termiņā, analizējams šīs normas saturs un mērķis.

Var piekrist Latvijas Kriminālprocesa likuma projekta izstrādes darba grupas vadītāja G. Kūtra apgalvojumam, ka tiesu pārslodzes dēļ ir ievērojami pagarinājies lietu izskatīšanas laiks. Lai izvairītos no personu pārlietu ilgas un nepamatotas turēšanas apcietinājumā, likumdevējs Kodeksa 77. pantu papildināja ar septīto daļu. Tās pirmie divi teikumi noteic maksimālo termiņu personas turēšanai apcietinājumā lietas iztiesāšanas stadijā pirmās instances tiesā. Tomēr likumdevējs ir paredzējis arī izņēmumu no šādas kārtības, nosakot iespēju Senātam pagarināt apcietinājumu apstrīdētajā normā paredzētajos gadījumos.

Lai gan apstrīdētajā normā nav noteikts maksimālais apcietinājuma laiks, tā nekavē iztiesāt lietu saprātīgā termiņā, jo ne tiesa, kas lūdz pagarināt apcietinājuma termiņu, ne Senāts nedrīkst šo normu piemērot nepamatoti. Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, vērtējot lietas izskatīšanas termiņus kopumā līdz pēdējam tiesas spriedumam, ir atzīts, ka krimināllietās jāvērtē gan lietas sarežģītība, gan apcietinātā uzvedība, gan arī kompetentās iestādes (tiesas) rīcība. Eiropas Cilvēktiesību tiesa vienmēr īpašu uzmanību ir pievērsusi tam, vai valsts iestādes un amatpersonas nav vainojamas lietas savlaicīgā neizskatīšanā (*sk. Grosz S., Duffy P. Q.C. Human Rights. The 1998 Act and the European Convention, Sweet and Maxwell, London, 2000, p. 249*).

Pagarinot apcietinājuma termiņu, šāds princips ir jāievēro arī Senāta praksē. Tāpēc Senātam rūpīgi un vispusīgi jāizvērtē tiesas iesniegtie apcietinājuma termiņa pagarinājuma nepieciešamības iemesli, kā arī pašas tiesas aktivitāte lietas iztiesāšanā un jāatspoguļo šie argumenti lēmumā. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš iemesliem, kas nav ļāvuši iztiesāt lietu iepriekš noteiktajā apcietinājuma termiņā. Ja tiek konstatēts, ka tiesas sēde nav notikusi tikai tāpēc, ka tiesa ir pārslogota ar citām lietām, apcietinājuma pagarināšana

šāda iemesla dēļ būtu nelikumīga. Piemēram, līdzīgu viedokli ir izteikusi Čehijas Konstitucionālā tiesa, uzskatot, ka pārslodze tiesas darbā nav juridisks attaisnojums tam, ka netiek ievērotas personas tiesības uz lietas savlaicīgu izskatīšanu (sk. Čehijas Konstitucionālās tiesas 1998. gada 10. novembra spriedumu lietā nr. US 358/98). Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir norādījusi, ka Konvencijas 6. panta pirmā daļa uzliek pienākumu dalībvalstīm nodrošināt savas tiesu sistēmas darbību tādā veidā, lai tiesas spētu ievērot visus noteikumus, arī pienākumu izskatīt lietas saprātīgos termiņos [sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 16. septembra spriedumu lietā „Sīzmons pret Vāciju” (“Süßmann v. Germany”)].

Pamatots ir Saeimas viedoklis par to, ka tiesai objektīvu iemeslu dēļ lietās par sevišķi smagiem noziegumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, ne vienmēr ir iespējams iztiesāt lietu viena gada un sešu mēnešu laikā. Šādi iemesli var būt, piemēram, tiesājamā uzvedība, kas kavē lietas izskatīšanu, sarežģītas ekspertīzes vai citi objektīvi iemesli. Pretējā gadījumā, ja nebūtu pieņemta apstrīdētā norma, tiesājamie varētu apzināti vilcināt tiesas procesu, lai sagaidītu atbrīvošanu no apcietinājuma. Turklāt, atbrīvojot personu no apcietinājuma bez tās personības izvērtējuma, varētu tikt apdraudēta gan lietā liecinošo personu, gan sabiedrības drošība.

Tāpat apstrīdētā norma neliedz apcietinātajam tiesības uz lietas savlaicīgu izskatīšanu.

5. Var piekrist Saeimas viedoklim, ka Satversmes 92. pants neparedz ikvienu tiesas nolēmumu pārsūdzēt augstākas instances tiesā. Arī Konvencijas 6. pants neuzliek valstīm pienākumu visos gadījumos ieviest apelācijas tiesu sistēmu. Līdz ar to valsts pati var noteikt pārsūdzības tiesību apjomu saskaņā ar savu tiesību sistēmu. Ieviešot apelācijas tiesu sistēmu, valsts savā nacionālajā likumā var noteikt to lietu kategorijas, kurām pārsūdzība otrajā instancē nav paredzēta. Vienīgais precīzi formulētais nosacījums par apelāciju ietverts Konvencijas septītā protokola 2. pantā, kas garantē minētās tiesības tikai

kriminālās tiesvedības gadījumos. Turklāt šā panta otrā daļa pieļauj izņēmumus, proti, pārsūdzības tiesības drīkst neattiecināt uz viegla rakstura pārkāpumiem, kā arī uz gadījumiem, kad attiecīgo personu pirmajā instancē ir notiesājusi augstākā tiesas instance. Līdz ar to valstij ir pienākums garantēt pārsūdzību tikai smagāka rakstura krimināllietās.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 92. pantā paredzēts plašāks pārsūdzības tiesību apjoms nekā Konvencijas 6. panta pirmajā daļā un Konvencijas septītā protokola 2. pantā, piemēram, iespēja pārsūdzēt tiesas spriedumu ikvienā krimināllietā, kā arī administratīvo pārkāpumu lietās (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 20. jūnija spriedumu lietā nr. 2001-17-0106*). Tomēr šāds paplašināts pārsūdzības tiesību apjoms nav attiecināms uz apstrīdētajā normā paredzētajiem gadījumiem. Pirmkārt, ar Senāta lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu konkrētā krimināllietā netiek izlemta pēc būtības. Otrkārt, Senāta lēmums par apcietinājuma termiņa pagarināšanu tiek pieņemts tikai izņēmuma gadījumos, kad ir rūpīgi izvērtēti visi iespējamie apstākļi (*sk. šā sprieduma secinājumu daļas 4. punktu*). Treškārt, apstrīdētajā normā ir noteikts, ka lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu pieņem Senāts – pati augstākā tiesu instance valstī. Līdz ar to ir izmantotas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē atzītās tiesības valstij pašai noteikt, kādus tiesas nolēmumus pārsūdzēt augstākas instances tiesā.

Jāņem vērā, ka apstrīdētā norma neliedz tiesājamajam tiesības iesniegt tiesai lūgumus par drošības līdzekļa atcelšanu. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka apcietinājuma likumības pārbaude nedrīkst būt atkarīga tikai no apcietinātās personas lūguma, ka tai jānotiek pēc tiesas iniciatīvas (*judicial control ... must be automatic*) īsos laika intervālos, it īpaši, ja persona ilgstoši tiek turēta apcietinājumā [*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 4. jūlija spriedumu lietā „Nīdbala pret Poliju” (“Niedbala v. Poland”) un 1989. gada 25. oktobra spriedumu lietā „Bezičeri pret Itāliju” (“Bezicheri v. Italy”)*].

Tādējādi apstrīdētā norma, neparedzot tiesības tiesājamajam pārsūdzēt Senāta lēmumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu, nepārkāpj Satversmes 92. pantu.

6. Taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī pušu līdzvērtīgu iespēju principu. Tas paredz, pirmkārt, visām procesā iesaistītajām pusēm iespēju izklāstīt lietas apstākļus un, otrkārt, liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu (*sk. Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe, 1996, p. 172*). Tā kā krimināllietā process, kas sākas no lietas ierosināšanas brīža un beidzas ar pēdējās instances tiesas sprieduma spēkā stāšanos, ir vienots, minētais princips jāievēro ikvienā krimināllietas tiesvedības stadijā, arī lemjot par apcietinājuma termiņa pagarināšanu.

6.1. Tiesības tikt uzklautam izriet no tiesiskā taisnīguma principa, kas ietver visas tiesas procesa garantijas. Proti, visiem pierādījumiem jābūt pieejamiem visiem, kas ir iesaistīti lietā; iespēja izsaukt lieciniekus un vienāda iespēja uzdot viņiem jautājumus; pienākums uzklaut katru pusi tikai citas puses klātbūtnē; tiesības uz pārstāvību; iespēja izteikt savas domas par visiem jautājumiem, faktiem un tiesību normām.

Tiesājamā tiesības tikt uzklautam ir vienas no svarīgākajām apcietinātās personas procesuālajām garantijām, kuras ne tikai vispārīgi izriet no Konvencijas 6. panta, bet attiecībā uz drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanu – tieši no Konvencijas 5. panta ceturtās daļas.

Šīs tiesības tiek realizētas vairākos veidos, piemēram, kā tiesības saņemt pilnīgu informāciju par pretējās puses izteikto viedokli, savāktajiem pierādījumiem un faktiem, kā arī tiesības sagaidīt, ka tiesas nolēmums, ievērojot pušu izteikto viedokli, tiks argumentēts. Turklāt tiesības tikt uzklautam ietver arī personas tiesības izteikties par faktiem un tiesību jautājumiem. Šo tiesību īstenošana jānodrošina vismaz rakstveidā.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa daudzos spriedumos ir norādījusi, ka tiesājamā persona pirms tiesas nolēmuma pieņemšanas jāuzklausā. Piemēram, tiesa atzina, ka pietiekams līdzeklis personas uzklausīšanai būtu iespēja tai rakstveidā iesniegt tiesai savu viedokli. Tomēr konkrētajā lietā nekas neliecināja, ka apcietinātajam būtu dota šāda iespēja [sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 21. oktobra spriedumu lietā „Sančess – Raiss pret Šveici”* („*Sanchez – Reisse v. Switzerland*”). Savukārt lietā „*Assenovs pret Bulgāriju*” Eiropas Cilvēktiesību tiesa nolēma, ka Bulgārija ir pārkāpusi Konvencijas 5. panta ceturto daļu, jo lēmums par apcietinājuma atstāšanu spēkā attiecībā uz apsūdzēto tika pieņemts, nezaicinot pašu apsūdzēto sniegt paskaidrojumus, tādējādi neļaujot viņam klātienē pamatot savu lūgumu par atbrīvošanu no apcietinājuma [sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 28. oktobra spriedumu lietā „Assenovs pret Bulgāriju”* („*Assenov v. Bulgaria*”).

Taču apstrīdētā norma, paredzot Senāta tiesības pagarināt apcietinājuma termiņu virs viena gada un sešiem mēnešiem, nenosaka tiesājamā tiesības piedalīties tiesas sēdē vai izteikt savu viedokli citā veidā.

Lai gan atsevišķas Kodeksa normas paredz, ka pirmās vai otrās instances tiesā, lemjot jautājumu par apcietinājuma piemērošanu, tā termiņa pagarināšanu vai atstāšanu spēkā, apcietinātā persona jāpieaicina vai pēc tiesas ieskata to var pieaicināt (piemēram, Kodeksa 76. panta ceturtais daļa, 77. panta otrā daļa, 222.¹ panta trešā daļa un 226. panta otrā daļa), tomēr Kodekss tieši nereglamentē, kādā kārtībā tiesas lūgums par apcietinājuma termiņa pagarināšanu virs viena gada un sešiem mēnešiem izskatāms Senātā.

Savukārt no lietas materiālos esošajiem Senāta lēmumiem par apcietinājuma termiņa pagarināšanu iesniedzējiem redzams, ka šīs personas nav piedalījušās Senāta rīcības sēdē, kā arī pirms konkrētā nolēmuma pieņemšanas nav izzināts viņu viedoklis, proti, nav nodrošinātas tiesājamo tiesības tikt uzklausītiem.

6.2. Līdzvērtīgu iespēju princips liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu. Tāpēc arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa

vairākās lietās ir vērtējusi tiesas, prokurora vai citas amatpersonas lomu tiesas procesā, lai noskaidrotu, vai kāda no šīm amatpersonām nav atzīstama par „pusi” konkrētajā lietā. Ja kāda no minētajām amatpersonām izpilda dažādas funkcijas konkrētajā krimināllietā, var tikt apšaubīta tās objektivitāte. Piemēram, lietā „*Nīdbala pret Poliju*” Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka prokurors, kurš izpilda izmeklēšanas un pēc tam apsūdzības funkcijas, ir viena no pusēm kriminālprocesā. Tādējādi, izlemjot jautājumu par to, vai apcietinājuma piemērošana būs attaisnojama, pastāv šaubas par prokurora neatkarību un objektivitāti [sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 4. jūlija spriedumu lietā „Nīdbala pret Poliju” („Niedbala v. Poland”)*].

Iztiesāšanas laikā apcietinājuma termiņa pagarināšanu virs viena gada un sešiem mēnešiem ir tiesīga prasīt tiesa, kuras tiesvedībā atrodas konkrēta krimināllieta. Iesniedzot Senātam attiecīgu lūgumu, tiesai jāargumentē, kāpēc ir nepieciešama apcietinājuma turpmāka piemērošana. Tā kā šajās tiesas darbībās saskatāmi tiesas procesa „puses” elementi, arī otrai „pusei”, proti, tiesājamajam, procesā būtu jānodrošina līdzvērtīgas tiesības. Līdz ar to tiesājamajam ir jādod iespēja gan iepazīties ar tiesas apsvērumiem par apcietinājuma termiņa pagarināšanu, gan izteikties sevis aizstāvēšanai. Taču ne Kodeksa normas, ne apcietinājuma termiņa pagarināšanas prakse Senātā neliecina, ka apcietinātajam šādas tiesības būtu nodrošinātas. Tādējādi tiek pārkāpts līdzvērtīgu iespēju princips.

Līdz ar to apstrīdētā norma nenodrošina Satversmes 92. pantā garantētās personas tiesības uz taisnīgu tiesu.

7. Lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, tiesa ņem vērā, ka kārtībai, kādā tiek nodrošinātas tiesājamā tiesības tikt uzklausītam, ir jābūt noteiktai likumā. Tomēr arī līdz attiecīgu tiesību normu pieņemšanai Saeimā, Senātam, lemjot par apcietinājuma termiņa pagarināšanu, ir jānodrošina Satversmes 92.pantā garantētās tiesājamā tiesības tikt uzklausītam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.-32. pantu, Satversmes tiesa

nosprida:

atzīt Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikumu par neatbilstošu Satversmes 92. pantam un spēkā neesošu no 2003. gada 1. oktobra, ja likumā netiks noteikta kārtība, kādā nodrošināmas tiesājamā tiesības tikt uzklausītam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

A. Endziņš